

SISSEJUHATUS

LEIF KALEV¹

1. SISSEJUHATUS

Käesolev Acta Politica Estica erinumber on valminud Tallinna Ülikooli riigiteadlaste panusena Eesti Vabariigi 100. juubeliaasta tähistamiseks. Numbri tähelepänukeskmes on kodakondsus ehk inimeste subjektsus riigi, ühiskonna ja poliitika kontekstis. See valik põhines nii sümboolsetel kui sisulistel kaalutlustel.

Sümbolina on Eesti kodakondsus vanem kui Eesti riik, ulatudes tagasiulatuvalt Eesti maanõukogu 15.(28.)11.1917 otsuseni kuulutada end kõrgemaks võimuks Eestis (vt nt Ints 1990). See kajastab Eesti riigi sündi suuresti rahvale tuginedes ja rahvaste enesemääramisõiguse alusel ning juhib tähelepanu omariikluse arenemise eelperioodile Vene veebruarirevolutsiooni järel, mil maanõukogu ja maavalitsuse näol loodi esimesed modernsed üle-Eestilised ja eestlaste juhitud valitsemisinstiitutsioonid. Ka Eesti Vabariigi taastamine õigusliku järjepidevuse alusel lähtus just kodanikkonna järjepidevusest ja jätkuvast rahvasuveräänsusest.

Ühe riigi teke ei põhine ainult deklaratsioonidel ja sõjaedul. Väga oluline on kandepind rahva seas, inimeste valmidus riigivõimuga kaasa töötada ja riigi eest seista. Selle kujunemisel oli olulise tähendusega nii eestlaste isiklik vabanemine pärisorjusest 1816 Eestimaa ja 1819 Liivimaa kubermangus, rahvuslik ärkamisaeg 19. sajandi teisel poolel, mil tekkisid eestikeelne avalik ruum, ühine enesetaju rahvana, korraldus- ja koostööoskused, aga näiteks ka laienenud haridusvõimused kohalike kõrval eriti Venemaa suuremates ülikoolides, mille tulemusena tekkis piisavalt riigi korraldamiseks vajalike erialateadmistega inimesi.

Riigi jätkusuutlikkuseks on keskne valitsemisvõimekus, tugevad riigiinstitutsioonid, valitsemisoskused ja -praktika, mis on kodanike poolt piisavalt omaks võetud (vt nt Fukuyama 2006, Kalev 2009). See võib täna tunduda iseenesestmõistetav ja suure välise särata igapäevane valitsemine saada vähe tähelepanu, ent nagu näitas enamiku Eestiga samal ajal alguse saanud riigikatssetuste (Valgevene, Ukraina, Aserbaidžaan jpt) ebaõnnestumine, ilma valitsemisvõimekuseta riiklus pikalt ei püsi.

1 Tallinna Ülikool, kontakt: leif.kalev@tlu.ee

Eesti läbis 1917 küll omavalitsusliku kubermanguna kiirkursuse, ent see tugines 1866 valla- ning 1877 linnareformi järgsele pikemale kohaliku enesekorraldamise kogemusele.

Sisuliselt pakub kodakondsus hea vaatenurga poliitika ja valitsemise nüüdisväljakutsete mõtestamiseks. Lähtumine inimese subjektsusest riigis ja ühiskonnas avab riikluse küsimused viisil, mis võimaldab suuremat süvitsiminekut ja arutelu demokraatia kvaliteedi võtmes. Siinse numbri keskmes on poliitiline kodakondsus, see, kui palju inimene on kõrgema võimu kandja nii laiemalt demokraatia ehk rahvavõimu kontekstis kui otsesemalt kodanikusubjektsuse, seda võimaldava õiguste ja kohustuste ruumi ning selle tegeliku kasutamise mõttes.

Kodanikust räägitakse tänases Eestis igapäevaselt põhiliselt kahes teineteisest küllalt kaugele jäävas võtmes: kas väga formaalse staatuse keskselt (reeglid ja menetlused) või väga pehmelt, seltsielu ja vabakonna keskselt (talgud ja naabrivalve). Lääne traditsioonis nähakse kodaniku rolli tavaliselt oluliselt terviklikumalt, seejuures on ühendavaks just poliitiline mõõde. Poliitilist kodakondsust on Eesti keeleruumis suhteliselt vähe käsitletud, kõige rohkem Acta Politica Esticas, ent siingi suuresti õigusseisundiga seotud poliitikate osas.

Püüame järgnevalt rohkem nähtavaks ja mõistetavaks teha poliitilise kodakondsuse käsitlusi nende mitmekesisuses, rõhutades demokraatia ja rahvusriikluse tänase teisenemise küsimusi. Kodakondsus ja selle taustaks olev rahvusriik on üleilmastumise ja hargmaistumise tõttu muutumas. Käsitledes kodakondsuse poliitilist tahku, mõtestame ühtlasi demokraatliku kodakondsuse tänase võimalikkuse parameetreid ning nüüdisajast päevakohaseid lähenemisi ja raamistikke (vt nt Beckman, Erman 2012, Dumbrava 2014).

Järgnevad artiklid koonduvad kolme sisublokki. Esmalt käsitleme poliitilise kodakondsuse tuumikküsimusi poliitika ja valitsemise tänapäevase teisenemise kontekstis, markeerides lisaks väljakutsetele ka võimalikud lahendusteel ning vaadeldes Eesti tänast konteksti avaliku sektori struktuurireformide legitimeerimise osas. Seejärel käsitleme Eesti ühisidentiteeti ja demokraatiat relatsioonilise lähenemise võtmes, andes nende kaudu sissevaate kodakondsuse dünaamilisusesse ja muutuspotsentsiaali. Lõpuartiklid vaatlevad kodakondsusrežiimide uusi ja klassikalisi mutatsioone, alates rahvusjärgse kodakondsuse kontseptuaalsetest küsimustest ja käsitledes seejärel klassikalisi võtmeprobleeme, mitmik kodakondsust ja kodakondsusetust.

Kogumikuga tähistame ka professor Rein Ruutsoo 70. sünnipäeva. Rein on olnud paljudele erinumbri autoritele hea ja inspireeriv kolleeg, mitmetele ka juhendaja ja õppejõud. Siinses kontekstis on ka oluline, et teda võib pidada kodakondsusuuringute alusepanijaks Tallinna Ülikoolis, mis on kujunenud ülikooli üheks tugevuseks.

Rein Ruutsoo akadeemiline teekond algas Tartu Ülikooli lõpetamise järel 1971 ENSV Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituudis, sellesse aega jääb ka kandidaadiväitekirja Elufilosoofia pro Saksa elufilosoofia retseptioon kodanlikus Eestis kaitsmine 1978. Katkestus tuli 40 kirja järelmõjuna 1983. Järgnes töö raamatukoguhoidjana tänases Rahvusraamatukogus, mille kõrvalt oli ta üks Rahvarinde eestvedajatest,

esimese keeleseaduse väljatöötajatest ja hiljem ka Põhiseaduse Assamblee liige. Huvi avaliku mõttevahetuse suhtes ja selles oma seisukohtade väljendamine iseloomustab Reinu tänaseni.

Akadeemiline karjäär jätkus 1989–1998 teaduri ja vanemteadurina Eesti Teaduste Akadeemia Filosoofia, Sotsioloogia ja Õiguse Instituudis ja Tallinna Pedagoogikaülikooli Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituudis ning 1998–2003 Tartu Ülikooli politoloogia osakonnas. Aastal 2002 kaitses Rein Ruutsoo Lapi Ülikooli juures oma teise väitekirja Eesti ja Balti riikide kodanikuühiskonnast ja rahvusriikide ülesehitamisest 1986–2000, saades ka lääneliku filosoofiadoktori kraadi. 2003. aastal omistati talle Helsinki Ülikooli poolt dotsendi kutse.

Alates 2003. aastast kuni tänaseni on Rein olnud seotud Tallinna Ülikooli ja selle eellase Tallinna Pedagoogikaülikooliga, täpsemalt selle riigiteaduste osakonna, instituudi ja akadeemilise suunaga, olles muuhulgas võtmerollis ühiskonna- ja poliitikateooria ning kodanikuühiskonna uuringute osas ja vedades pikka aega eest riigi- ja poliitikateaduste doktoriõpet. Rein on panustanud nii riigiteadlaste mõtteerksusse kui meeskonnavaimu.

Kodakondsusuuringutes keskendus Rein 1990. aastatel eeskätt kodakondsusele kui riikkondsusele, selle õiguslikele ja poliitilistele küsimustele taasiseseisvunud Eesti Vabariigi kujundamisel (vt Ruutsoo 1998). 2000. aastatel laienes uurimisväli koostöös nooremate kolleegidega hõlmama laiemaid poliitilisi ja ühiskondlikke tahke (Kalev, Ruutsoo 2007, 009, Ruutsoo 2009, 2012) ning eriti 2010. aastatel ka hargmaisuse ja rände konteksti (Jakobson jt 2012). Tänu sellele on meil parem arusaam kodanikuseisundist ja -subjektsusest Eestis kui demokraatlikus rahvusriigis, aga ka Euroopa ja avatuma maailma kontekstis.

Meie eesmärk on siinse erinumbriga anda sisendit Eesti inimeste kodanikupädevuste, eriti demokraatliku kodakondsuse pädevuste arengusse ning eestikeelsesse kodakondsuse, riikluse ja demokraatia teemalisse mõttesse ja avalikku arutellu. Loodame, et järgnevad leheküljed tõmbavad kaasa mõtlema, vastu vaidlema ning uusi tähendusi looma. Nii areneb eestikeelne teadmus- ja kultuuriruum ning oma-riikluse vaimne kandepind.

VIITEALLIKAD

- Beckman, Ludvig; Erman, Eva (toim.) 2012. *Territories of Citizenship*. Houndmills, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Dumbrava, Costica 2014. *Nationality, Citizenship and Ethno-Cultural Belonging. Preferential Membership Policies in Europe*. Houndmills, New York: Palgrave Macmillan.
- Fukuyama, Francis 2006. *Riikluse ehitamine*. Tõlkinud Kait Kabun. Tallinn: Tänapäev.
- Ints, Tõnu 1990. Eesti kodakondsuse kestvusest. *Vikerkaar*, 2, 42-49.
- Jakobson, Mari-Liis; Järvinen-Alenius, Pauliina; Pitkänen, Pirkko; Ruutsoo, Rein; Keski-Hirvelä, Elisa; Kalev, Leif 2012. The Emergence of Estonian-Finnish Transnational Space. Lk 159-206 kogumikus Pitkänen, Pirkko; İçduygu, Ahmet; Sert, Deniz (toim). *Migration and Transformation: Multi-Level Analysis of Migrant Transnationalism*. Book Series: International Perspectives on Migration. Fankfurt: Springer-Verlag.

- Kalev, Leif 2009. Tugeva riikluse vaimsed alused. Eesti riigiidentiteet euroopaliku riigiehituse valguses. *Acta Politica Estica*, 3, 7-27.
- Kalev, Leif; Ruutsoo, Rein 2007. The Shadow of the Past and the Promise of the EU: National and Multiple Citizenship – The Estonian Case. Lk 213-238 kogumikus Devorah Kalekin-Fishman; Pirkko Pitkänen (toim.). *Multiple Citizenship as a Challenge to European Nation-States*. Rotterdam, Taipei: Sense Publications.
- Kalev, Leif; Ruutsoo, Rein 2009. Kodakondsus ja mitmikkodakondsus euroopastuvas Eestis. *Acta Politica*, 3, 176-217.
- Ruutsoo, Rein 1998. Eesti kodakondsuspoliitika ja rahvusriigi kujunemise piirjooned. Lk 139-202 kogumikus Hallik, Klara; Heidmets, Mati (toim.). „Vene küsimus“ ja Eesti valikud. Tallinn: Tallinna Pedagoogiline Instituut.
- Ruutsoo, Rein 2009. Kodanikuühiskond ja kodanikultuur. Kodakondsus ja mitmikkodakondsus euroopastuvas Eestis. *Acta Politica*, 3, 176-217.
- Ruutsoo, Rein 2012. Kodanikuühiskonna ülesehitamine. Lk 67-107 kogumikus Raivo Vetik (toim.). *Eesti poliitika ja valitsemine 1991–2011*. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus.